

Het Anreepdiep bij Assen

Asser Historisch Tijdschrift

TIJDSCHRIFT VAN DE ASSER HISTORISCHE VERENIGING
VIJFDE JAARGANG

NUMMER 2 / JUNI 1995

Colofon

In dit nummer

Het Asser Historisch Tijdschrift is een periodiek van de Asser Historische Vereniging en verschijnt vier maal per jaar

Hoofredacteur:
Harry Gras

Redactieleden:
Bertus Boivin
Tjeerd Jongsma
Truus Stenvert
Peter Zweegers

Redactionele ondersteuning:
Leny Hazelzet

Vormgeving en druk:
Bremer drukkerijen bv

© Asser Historische Vereniging

Redactie-adres:
Gemeentearchief van Assen
Postbus 30018
9400 RA Assen

Ledenadministratie:
Secretariaat Asser Historische Vereniging
Postbus 10066
9400 CB Assen

Lidmaatschap Asser Historische
Vereniging (inclusief tijdschrift):
f 35,- per jaar

Illustratie omslag: Het Anreepdiep bij Assen op een ansichtkaart uit het begin van deze eeuw. Aan het Anreepdiep bij de Beilerweg werd in 1890 de eerste Asser Zweminrichting geopend. Zie het artikel van H.M. Luning (collectie Gemeentearchief Assen)

De nieuwbouw van de rechtbank op de plaats van het gemeentehuis en het cellencomplex van het Huis van Bewaring is inmiddels ver gevorderd. In deze hoek van de Brink is al eeuwenlang sprake van 'overheidsbebouwing'. Het oudste voorbeeld daarvan was waarschijnlijk het 'oude clercqshuis'. J.E. Ennik verdiepte zich in de geschiedenis van dit pand en haar bewoners.

Barend Walthaus werd in 1921 geboren te Assen als zoon van een kruidenier. Tot z'n achttiende bleef hij er wonen. Na zijn pensionering begon Walthaus zijn jeugderinneringen op papier te zetten. Een aantal daarvan zullen we in de komende nummers van ons tijdschrift publiceren. Deze keer neemt Walthaus ons mee naar de Molenstraat van zijn jeugd.

Al in 1882 had Assen een heel mooi zwembad kunnen hebben, maar helaas, het kwam er niet van. Nog lange tijd moesten veel Assenaren zich behelpen in sloten, plasjes en kanalen. En aangezien dat vaak bloot gebeurde, leverde dat nogal eens klachten op.... H.M. Luning verhaalt in dit nummer over de lange voorgeschiedenis van de Asser zwembaden.

Het hunebed te Loon werd reeds in 1818 door burgemeester S. Gratama tot de belangrijkste oudheidkundige monumenten van de gemeente gerekend. Het was toen nog met de oorspronkelijke zandheuvel bedekt. Jan Willem Okken bericht over de lotgevallen van Assens oudste monument in de afgelopen 180 jaar.

In de rubriek Stille Getuigen tenslotte vestigen Bertus Boivin en Harry Cock de aandacht op een onopvallend overblijfsel uit het verleden: de kilometerpaaltjes langs de Beilerstraat. Ze herinneren aan de tijd dat deze weg een belangrijke doorgaande verbinding was.

J.E. Ennink

Het Oude Clercqshuis

Op de plaats van het afgebroken Huis van Bewaring en het stadhuis verrijst momenteel in snel tempo de uitbreiding van de rechtbank. In deze hoek van de Brink is al heel lang sprake van 'overheidsbebouwing'. Het aloude Ontvangershuis - waarover hierna meer - en het noordelijk daarvan gelegen Huis Tetrode getuigen daarvan. Het laatstgenoemde huis werd met de bijbehorende tuin in 1930 gekocht door de gemeente Assen van de erven van Mr. Cornelis Tetrode (overleden op 29 december 1929 te Assen). Het werd in eerste instantie ingericht als dependance ten behoeve van de secretarie. Het eigenlijke gemeentehuis was vanaf 1851 in de voormalige Abdijkerk gevestigd.¹

Het Huis Tetrode is in 1822 gebouwd in opdracht van de Asser notaris Anthonie Homan. "Aangebouwd", zo staat een jaar later aangetekend in het Register van eigendomsveranderingen, gebouwde eigendommen en deuren en vensters in de gemeente Assen.² Die aantekening deed ons aanvankelijk vermoeden dat het aansluitend aan een bestaand gebouw werd gebouwd, maar dit bleek een onjuiste gedachte te zijn. De structuur van de na de afbraak van het stadhuis zichtbaar geworden noordelijke buitenmuur van het Huis Tetrode laat er geen twijfel over bestaan dat dit pand werd opgetrokken losstaand van een daarnaast staand perceel.³ De aantekening "aangebouwd" dient dan ook gelezen te worden als: nieuw gebouwd. Maar dit doet niets af aan het gegeven dat ten noorden van het Huis Tetrode een gebouw van oudere datum stond. Een vergelijking van de bebouwing in deze hoek van de Brink in 1809 op de kaart van P.A.C. Buwama Aardenburg met de situatie in 1825, weergegeven op een door G.F. Seidel getekende kaart, maakt duidelijk om welk gebouw het gaat.⁴ Het betreft een pand dat in bronnen uit het begin van de negentiende eeuw

wordt vermeld als het "Oude Clercqshuis". Dit inmiddels verdwenen huis was het oudste 'overheidsgebouw' in deze hoek van de Brink.

De klerk

De functie van klerk ontstond in 1617, toen landschapssecretaris Hubertus Weinichman van de landsdag toestemming kreeg een klerk in dienst te nemen. Hem werd toegestaan om zelf iemand voor deze nieuwe functie aan te wijzen. Het werd zijn zoon Hubertus. Na het overlijden van landschapssecretaris Weinichman in 1627, werd zijn zoon op diens verzoek aangesteld als klerk in dienst van de Landschap. Vanaf dat moment gold het klerksambt als een overheidsfunctie. De voornaamste taak van de klerk was om alle landschapspapieren, zoals brieven, rekeningen en protocollen, in het net te schrijven en er de gewenste kopieën van te vervaardigen. Hij was tevens chartermeester. Als zodanig had hij de zorg voor de bewaring van stukken en diende hij het landschapsarchief op orde te houden. Bij afwezigheid van de secretaris nam de klerk diens honneurs waar.⁵

In de instructie van de klerk was opgenomen dat hij permanent in Assen moest verblijven, zodat in alle voorkomende gevallen een beroep op hem kon worden gedaan. Zonder toestemming van zijn meerderen mocht hij "geen twee à drie nagten daar buiten (...) vertoeven".⁶ Als onmisbare ambtenaar moest de klerk in Assen woonachtig zijn en blijven.

De klerkswoning

De klerk Hubertus Weinichman en zijn broer Hendrick Weinichman, de ontvanger van de contributiën (na 1646 ontvanger-generaal geheten), woonden met hun gezinnen in "de woeninge opte noederzijtt

van d'Asser kercke staende", ter plaatse van het tegenwoordige Ontvangershuis. Deze woning moet hen bij de aanvaarding van hun werkzaamheden door het land-schapsbestuur als ambtswoning zijn toegewezen. Bouwkundige wijzigingen, zoals de aanbouw in 1625 van een schrijfkamertje voor de klerk, werden namelijk door de rentmeester van Assen betaald. Ook deurwaarder Caspar Monter, aan wie in februari 1653 toegestaan werd in onderling overleg met Weinichman het klerksambt over te nemen, woonde in deze ambtswoning.⁷

Een nieuw klerkshuis

In augustus 1676 werd Assen door een hevige brand geteisterd, waarbij ook het woonhuis van de ontvanger-generaal en de klerk voor een groot deel werd verwoest. Twee maanden later verzocht klerk Monter aan Ridderschap en Eigenerfden om een keukentje met een waskamertje, dat aan de achterzijde van het verwoeste huis stond, op eigen kosten te mogen laten herstellen om er daarna in te kunnen gaan wonen. Aangezien dat onderkomen veel te

klein was, werd hem een jaar later toegestaan om van het nog bruikbare materiaal van het verbrande huis "soveel huises op (te) bouwen als hij tot zijn nootwendige woninge" nodig achtte. Daarbij werd overeengekomen dat zijn erfgenamen na zijn overlijden de gemaakte bouwkosten op zijn toekomstige ambtsoptolger zouden mogen verhalen. Het nieuwe klerkshuis werd door deze maatregel in wezen een particuliere woning.

Wij mogen aannemen dat het nieuwe klerkshuis in 1677 werd voltooid. Het werd echter niet op de oude plaats herbouwd, maar op ruime afstand ten noorden daarvan, op een - voorzover na te gaan - tot dan toe onbebouwd stuk grond, gelegen in de noordoosthoek van de Brink. Op de oude plaats zou pas in 1698 een nieuwe woning voor de ontvanger-generaal worden gebouwd, het huidige Ontvangershuis.⁸ Aangenomen moet worden dat wanneer in bronnen uit het begin van de negentiende eeuw wordt geschreven over het "oude Clercqshuis", hiermee het in 1677 gebouwde pand werd bedoeld. Dat dit huis

De Brink van Assen omstreeks 1852, door W. van Uije. Herkenbaar zijn van links naar rechts het Gerechtshof aan de Brinkstraat, de gevangenis, Huize Tetrode, het Ontvangershuis en de Abdijkerk. Bij zorgvuldige bestudering is achter het huis dat tussen de gevangenis en Tetrode getekend is het 'Oude Clercqshuis' zichtbaar. Zie ook de volgende afbeelding (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Op dit detail van de prent van Van Uije ziet men links van Huize Tetrode, grotendeels verborgen achter een ander huis aan de noordkant van de Brink, het 'Oude Clercqshuis' (fotoarchief Drents Museum te Assen)

“oud” werd genoemd, was meer te wijten aan de bouwkundige staat dan aan de feitelijke ouderdom.

Bewoners tot 1795

Na Caspar Monter was het klerkshuis achtereenvolgens de ambtswoning van diens zoon J(o)an Jacob Monter, (adjunct)klerk in de jaren 1679-1729, en diens neef Casper Everhard Carsten, in functie tussen 1729 en 1734. Toen Jan Jacob Monter in 1729 afstand van zijn functie deed ten gunste van zijn neef, verzocht hij voorlopig in het klerkshuis te mogen blijven wonen. In dat geval zou hij niet eerder dan bij zijn vertrek de bouwkosten van zijn opvolger terugvragen. Casper Everhard Carsten overleed in 1734 en werd als klerk opgevolgd door zijn jongere broer Jan Carsten. Deze werd vier jaar later ontvanger-generaal.⁹

Jan Carsten werd op 18 maart 1738 als klerk opgevolgd door Gerrit Vos. Deze was afkomstig uit Nijeveen en voorheen werkzaam als ontvanger van de collaterale successiën en vrijwillige verkopen. Vos overleed in 1757 en werd in dat jaar

opgevolgd door Wolter Hendrik Hofstede. Deze moest meteen, overeenkomstig het in 1676 genomen besluit over terugbetaling van gemaakte bouwkosten, een bedrag van 2500 gulden uitbetalen aan de erfgenamen Vos. In maart 1777 werd Petrus Hofstede, een zoon van Wolter Hendrik, door Ridder-schap en Eigenerfden aangesteld als adjunct-klerk van de Landschap. Hij promoveerde tot klerk in 1784, nadat zijn vader was aangesteld als Landschapssecretaris. Twee jaar later verzocht Petrus Hofstede echter of hij het klerksambt mocht overdragen aan zijn broer Johannes.¹⁰

Ruzie om geld

Op 11 februari 1795, het eerste jaar van de Bataafsche Vrijheid, werd door het Comité Revolutionair het ontslag afgekondigd van alle leden van het landschapsbestuur. Ook secretaris Wolter Hendrik Hofstede en diens zoon klerk Johannes Hofstede ontkwamen niet aan dit lot. De functie van klerk werd nu samengevoegd met die van secretaris van de Gecommitteerde Representanten. In die vacature was juist twee dagen eerder voorzien door de benoeming, aanvankelijk voor de periode

van één jaar, van Mr. Hendrik Vos.¹¹

In augustus 1795 was oud-klerk Johannes Hofstede nog in het klerkshuis woonachtig, maar hij diende dit ten behoeve van zijn opvolger te ontruimen. Hofstede verzocht de Gecommitteerde Representanten nu om een zo spoedig mogelijke terugbetaling van het door hem aan zijn voorganger uitgekeerde bedrag van 2500 gulden, als uitvoeisel van het besluit van 1677. Zijn schrijven was wellicht wat te dwingend van toon. Men gaf hem in ieder geval te verstaan dat na onderzoek in de administratie van het voormalige landschapsbestuur was gebleken dat dit bedrag niet aan hem, maar aan zijn vader zou moeten worden uitbetaald, aangezien deze dat bedrag in 1757 aan de erfgenamen van Gerrit Vos had terugbetaald.

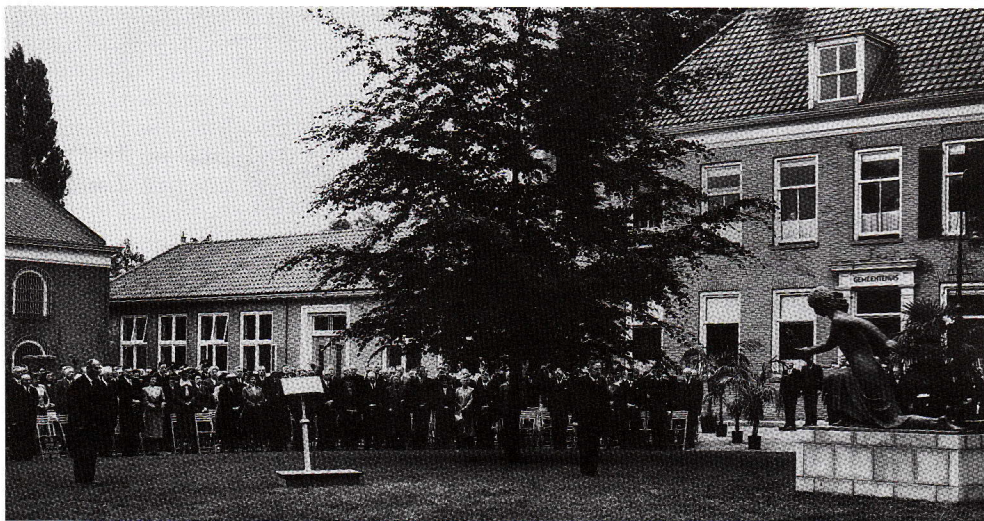
Johannes Hofstede weigerde vervolgens pertinent om de sleutels van het klerkshuis af te geven. Onder dreiging van strengere maatregelen werd hem gelast om dit op 29 augustus omstreeks negen uur alsnog te doen. Hofstede volhardde echter in zijn stelling dat het niet uitbetalen geheel strijdig was met hierover gemaakte afspraken. Hij bleef dan ook weigeren om de sleutels af te geven. Hofstede gaf zelfs te kennen deze zaak in handen van justitie te zullen

geven. Maar op zijn vraag aan de Gecommitteerde Representanten welke rechtbank bevoegd was om deze kwestie in behandeling te nemen, schreven zij hem: "remonstrant moet weten waar en voor wien zijn gepraetendeerde actien sal hebben in te stellen". Met andere woorden, Johannes moest het zelf maar uitzoeken.¹²

Op 15 mei 1796 overleed Johannes' vader Wolter Hendrik Hofstede te Assen.¹³ Dit zal mede van invloed zijn geweest op het besluit van de Gecommitteerde Representanten in augustus van dat jaar, waarbij zij secretaris Hendrik Vos opdroegen om de 2500 gulden uit de Landschapskas aan Johannes Hofstede uit te betalen, "ter restitutie van gelijke somma als hij bij het aanvaarden van 't clerqsamt aan zijner praedecesseur in officio (voorganger in het ambt JEE) zou hebben betaald".¹⁴ Het woordje "zou" doet vermoeden, dat de bestuurders er nog steeds niet van overtuigd waren dat die betaling ook daadwerkelijk had plaatsgevonden. Hoe dan ook, het klerkshuis was door deze uitbetaling weer eigendom van de overheid.

Verhuur en leegstand

Intussen was secretaris(-klerk) Vos in maart 1796 benoemd tot raad en secretaris

Bijna exact op de plaats van het klerkshuis verrees in 1951 een aanbouw van het stadhuis, dat sedert 1930 gevestigd was in Huize Tetrode. Deze foto werd in 1951 genomen bij de onthulling van het monument op de Brink (fotoarchief Drents Museum te Assen)

De aanbouw op de plaats van het klerkshuis gezien vanaf de Noordersingel. Dit gedeelte, waarin de secretarie was ondergebracht, moest tussen 1969 en 1972 wijken voor nieuwbouw. Op haar beurt is die nu weer verdwenen ten behoeve van de uitbreiding van de rechtbank (fotoarchief Drents Museum te Assen)

voor een niet nader vastgestelde periode. Bij diezelfde gelegenheid kozen de Ge-committeerde Representanten zijn zoon Gerrit tot nieuwe klerk. Naast een traktement van 550 gulden, werden hem "vrije woning (van) huis, schure en gebruik van de hof", toegezegd.¹⁵ Nadat Hofstede in augustus het klerkshuis had ontruimd, kon de nieuwe klerk met zijn gezin zijn intrek nemen in deze ambtswoning. Gerrit Vos moet vóór 1799 echter een andere woning in Assen hebben betrokken. Blijkens een overeenkomst van 29 april 1799 verhuurde de Commissie van Finantie - een onderdeel van het bestuur van het Departement van den Ouden IJssel te Zwolle, belast met Drentse financiële- en bestuurlijke zaken - de "zogenaamde Clercqsbehuisinge" met de achter dat huis gelegen hof namelijk met ingang van 1 mei voor een jaar aan de medicus David Wolvendijk. Wolvendijk was een jaar eerder met zijn gezin vanuit Wildervank naar Assen gekomen.¹⁶

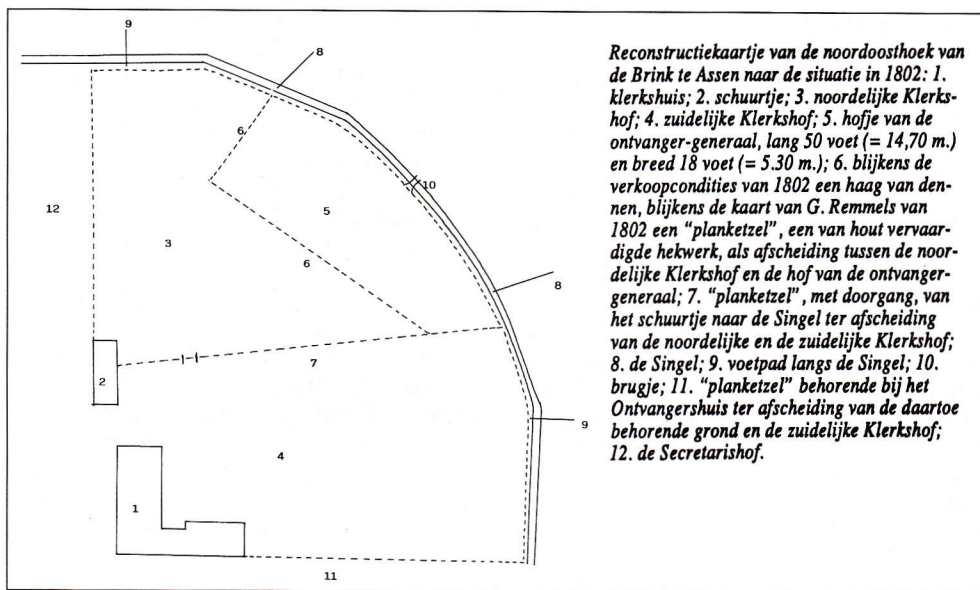
Een jaar later, op 12 april 1800, werd het achterste gedeelte van het huis, bestaande uit een keuken en schuur, met de dáár achter gelegen hof voor een jaar afzonderlijk verhuurd aan Willem Harms de Groote. Deze verplichtte zich daarbij om toezicht te houden op "de kamers" van het klerkshuis, onder andere door deze op z'n tijd te vegen. Wolvendijk vertrok in augustus 1800 naar Veendam, waardoor het eigenlijke klerkshuis kwam leeg te staan. De leegstand bleek van langere duur, want het volgende jaar waren alleen de daarachter gelegen keuken en schuur verhuurd aan

Willem Harms de Groote. In 1802 was De Groote nog steeds de huur over het vorige jaar schuldig, maar klerk Gerrit Vos stelde zich borg voor hem. De Groote zal derhalve ook dat jaar nog huurder zijn geweest. Voor het eigenlijke klerkshuis werd geen nieuwe huurder gevonden en het bleef zodoende leeg staan. De beide tot het huis behorende hoven, er achter en ernaast gelegen, werden daarom apart aan particulieren verhuurd.¹⁷

Verkoopplannen

In april 1800 kreeg de Commissie van Finantie vanuit Den Haag opdracht uitvoering te geven aan het besluit van het Vertegenwoordigend Lichaam om domeingoederen van de Republiek, voorzover voor de Staat van geen belang, in gedeelten openbaar aan de meestbiedende te verkopen.¹⁸ De Commissie werd verzocht daarvoor een opgave samen te stellen en mededeling te doen van tijdstip en wijze waarop die verkoop zou kunnen plaatsvinden. Het duurde nog tot juli 1801 voor er een lijst was samengesteld van in en nabij Assen te verkopen goederen. Na nog eens twee maanden waren ook de verkoopcondities op schrift gesteld. In de lijst wordt als laatste te verkopen "kavel" opgevoerd "Het huis, schuur en hove tot de Clercqs-plaats behorende".¹⁹

In november en december werden de eerste in de lijst opgenomen percelen in veiling gebracht. Een voorval tijdens de aanvang van de openbare verkoop te

Assen op 22 december 1801 veroorzaakte een belemmering voor een spoedig verloop. Een aantal Asser ingezetenen deed het verzoek enige te verkopen percelen groenland en heideveld tegen een vaste jaarlijkse betaling in erfpacht te verkrijgen. Jarenlang, zo stelden zij, hadden zij deze percelen jaarlijks tegen een gering bedrag, in verhouding tot de nu vastgestelde verkoopwaarde, kunnen huren. Zij gaven dan ook de wens te kennen dat van openbare verkoop werd afgezien. Het voorval bevestigde het vermoeden van de commissieleden "dat de ingezetenen van Assen sig onderlinge verbonden hadden" om op deze wijze te trachten de goederen voor een niet noemenswaardig bedrag in eigendom te kunnen verkrijgen.²⁰ Besloten werd de openbare verkoop geen verdere voortgang te laten vinden. Pro forma werden de te verkopen goederen, uitgezonderd het klerkshuis, nog wel tot één kavel samengevoegd en voor een bedrag van ruim 21.000 gulden "getrokken" door de ontvanger-generaal Jan Haak Oosting, maar vervolgens liet men geen "palmslag" (definitieve verkoop) plaatsvinden.²¹ En zo bleven de in verkoop gebrachte onroerende goederen tot de domeingoederen behoren. Evenals voorheen, werden ze weer verhuurd.

In april 1803 werden de nabij Assen ge-

legen landerijen opnieuw voor een jaar verhuurd. Daarna vond echter een openbare verkoop van de betreffende goederen plaats te Assen op 25 november van dat jaar, maar ook nu behoorde tot die goederen niet het klerkshuis.²²

Een nieuwe bestemming

In 1802 besloot het Departementaal Bestuur van Overijssel - dat in de plaats was gekomen van het bestuur van het Departement van den Ouden IJssel - tot de instelling van een departementaal Hof van Justitie in Overijssel te Deventer en een Etstoel in Drenthe te Assen. Als vergaderzaal voor de Etstoel werd het "College", de vergaderruimte van het voormalige college van Drost en Gedeputeerden, aangewezen. Ter huisvesting van de secretarie van de Etstoel werd het leegstaande oude klerkshuis geschikt geacht. De secretaris moest wel 2500 gulden aan "den Lande" betalen, op dezelfde voorwaarden zoals dat gebruikelijk was geweest toen het huis nog door een klerk werd bewoond.²³ Dit laatste geeft aan dat het klerkshuis de woning van Petrus Hofstede, de secretaris van de Etstoel zou worden.²⁴

In december 1802 inspecteerde opzichter van de Landschapsgebouwen G. Remmels het klerkshuis en het bijbehorende grond-

gebied om vast te stellen welke onderhoudswerkzaamheden en reparaties eraan zouden moeten worden verricht. Van zijn bevindingen deed hij verslag aan de heren bestuurders te Zwolle. Daarbij voegde hij een schetskaartje van het betreffende grondgebied.²⁵ Dit kaartje is voor zover bekend het oudste van het grondgebied in de noordoosthoek van de Brink te en geeft ons een beeld van de indeling en bebouwing daarvan in die tijd.

Opzichter Remmels had van het klerkshuis ook een plattegrond aan Hofstede, als toekomstige bewoner, ter hand gesteld. Onder toevoeging van deze plattegrond deelde Hofstede het bestuur te Zwolle in januari 1803 mee dat het huis "reeds voor ruim anderhalve eeuw opgetimmerd en gedurig door het aanzetten van een kamer-tje vergroot" was, al acht jaar had leeggestaan en nu in onbewoonbare staat verkeerde. Hij vroeg daarom toestemming om de nodige reparaties te mogen laten uitvoeren, zodat hij daarna met zijn gezin het huis kon bewonen. Besloten werd een ter zake deskundige aan te wijzen om een begroting van reparatiekosten op te maken.²⁶

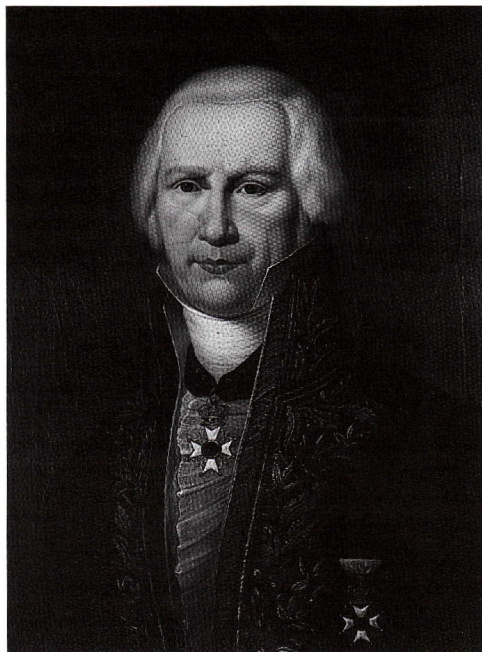
Petrus Hofstede als eigenaar

Petrus Hofstede woonde in deze tijd met zijn echtgenote en negen kinderen in een huis aan de Vaart ZZ. Hij had dit huis echter in december 1802 verkocht aan raadsheer M. Alting, die het in mei 1803 zou aanvaarden.²⁷ Aan het klerkshuis waren intussen nog geen bouwkundige werkzaamheden verricht. Wel was de stadsbouwmeester van Zwolle al op bezoek geweest om de situatie in ogenschouw te nemen. Voor Hofstede begon de tijd te dringen. Eind maart stelde hij het Departementaal Bestuur te Zwolle ervan in kennis dat hij door een en ander in grote verlegenheid was gebracht. Maar, zo schreef hij, er waren mogelijkheden waardoor "de weg weer geopend" zou kunnen worden. In overleg met zijn jongere broer Johannes Hofstede, die een maand eerder tot ontvanger-generaal van Drenthe was benoemd, had hij een financiële constructie bedacht die tot tevredenheid bij alle partijen zou leiden en waartegen hij dan

ook nauwelijks oppositie verwachtte. De essentie daarvan was dat hij, Petrus Hofstede, met zijn gezin in plaats van zijn broer het Ontvangershuis zou gaan bewonen en daarnaast het oude klerkshuis zou aankopen om van een "retraite" verzekerd te zijn. Het Departementaal Bestuur zou bovendien verlost zijn van hoge onkosten ten behoeve van herstel van het klerkshuis.

Toen de broers Hofstede vervolgens midden april 1803 kenbaar maakten dat ook Johannes zijn huis in verkoop had gebracht, maar de op handen zijnde toewijzing daarvan in afwachting van een nader bestuursbesluit veertien dagen had weten uit te stellen, besloot het Departementaal Bestuur toch maar eens de rapportage van de stadsbouwmeester van Zwolle te gaan bestuderen.²⁸

In juni diende zich overigens nog een gegadigde aan voor het klerkshuis. Daniël van Roijen was kort daarvoor aangesteld

Mr. Petrus Hofstede (1755-1839). Zowel Petrus, zijn broer Johannes en zijn vader Wolter Hendrik Hofstede bewoonden het klerkshuis. Petrus Hofstede verwierf het pand in 1804 in eigendom (fotoarchief Drents Museum te Assen)

als klerk van de Commissie uit het Departementaal bestuur van Overijssel tot de dagelijkse administratie der financiën in Drenthe. Deze commissie zou eendaags te Assen met haar werkzaamheden aanvangen en van Van Roijen werd dan ook verwacht dat hij te Assen zou gaan wonen. Hij had tijdelijk inwoning gekregen bij oud-schulte Hil(le)brants te Assen, maar hij maakte kenbaar bij voorkeur in het klerkshuis te willen gaan wonen. Petrus Hofstede was immers in het Ontvangershuis gaan wonen en had het klerkshuis daardoor niet meer nodig.²⁹

Over de financiële constructie van de gebroeders Hofstede vinden wij geen nadere besluitvorming, zodat die niet door het Departementaal Bestuur zal zijn geaccepteerd. Maar desondanks en in de wetenschap dat ook Van Roijen daarvoor interesse had getoond, verzocht Petrus Hofstede bij herhaling om het klerkshuis te mogen aankopen tegen de prijs die het bij de verkoop van de domeingoederen in november en december 1801 had moeten opbrengen.³⁰

Het verdere verloop van zijn pogingen om het klerkshuis in eigendom te krijgen is onduidelijk. Uit latere stukken blijkt echter dat hij wist te bereiken dat hem dit huis door het Staatsbewind te Den Haag bij besluit van 27 maart 1804 voor 2850 gulden werd afgestaan en, voor nog eens 150 gulden, ook een stukje grond achter het huis. Hofstede weigerde jaren achtereen de koopsom te betalen, wegens vermeende rechten op hem nimmer uitbetaalde overheids gelden die, volgens hem, het bedrag van aankoop van het klerkshuis verre te boven gingen. In mei 1807 betaalde hij toch het verschuldigde bedrag aan de ontvanger-generaal van Drenthe, zijn broer Johannes, waardoor daarna op de gebruikelijke wijze de officiële overdracht kon plaatsvinden.³¹

Kymmell en Homan

Petrus Hofstede werd in 1807 benoemd tot landdrost van Drenthe en drie jaar later tot landdrost in Overijssel.³² Hij vertrok daardoor naar Zwolle. Het oude klerkshuis met de bijbehorende tuin blijkt in de jaren 1817-

1821 eigendom te zijn van Jan Abraham Rudolph Kymmell, een neef van Petrus Hofstede die te Assen werkzaam was als hypotheekbewaarder en ontvanger van de registratie en successie. In 1817 en 1821 leende Jan Abraham Rudolph Kymmell namelijk geldbedragen van twee Asser ingezetenen, waarbij hij onder andere het klerkshuis in onderpand gaf.³³ In 1817 betrof het een overeenkomst met logementhouder Jacob Donker. Het klerkshuis en de bijbehorende tuin werden daarbij omschreven als:

“1. Eene behuizinge staande te Assen aan de Brink (thans meijersche wijze in gebruik bij Jan Schoenmaker, timmerman te Assen) zwellende **ten oosten en noorden**: *aan de hof hier sub. 2* nader te melden, ten **zuiden** aan *De Brink*, ten **westen** aan de zogenaamde *Secretaris hof*,
2. een tuin of hof gelegen te Assen aan de Singel, zwellende **ten oosten en noorden** aan de *stads gragten en singel*, ten **zuiden** aan de heer *ontvanger generaal mr. J. Hofstede*, ten **westen** aan *De Brink*, *het huis onder het vorige nummer vermeld en de zogenaamde Secretaris hof*”.

In 1821 leende Kymmell geld van Mr. Gerrit Kniphorst, procureur van de rechtbank te Assen. In tegenstelling tot 1817 werden het huis en de tuin of hof nu als één perceel in onderpand gegeven. De belendingen luiden dienovereenkomstig:

“Ten **noorden en oosten** 's *stads grachten* ten **zuiden** *het erve van den heer mr. J. Hofstede (nu van mr. Gerrit Kniphorst)*, ten **westen** *De Brink en de hof bij den heere gouverneur in gebruik*”.

Alles wijst erop dat tussen Petrus Hofstede en Jan Abraham Rudolph Kymmell een transactie is geweest, waarbij laatstgenoemde in bezit kwam van het klerkshuis. Vond die transactie plaats in 1809? Petrus Hofstede bewoonde toen het Ontvangershuis te Assen. Het klerkshuis, waaraan voor zover na te gaan nog geen bouwkundige verbeteringen hadden plaatsgevonden, stond vrijwel zeker nog leeg. Was het de bedoeling dat neef Kymmell er na diens huwelijk in 1809 en na een grondige verbouwing ging wonen? De

De heer G. M. Tetrode, omstreeks 1907 bewoner van het „clercqshuis”, nu gemeentehuis te Assen. Een markante verschijning in het Assen van het laatste kwart der 19de eeuw en het begin der 20ste. Oud-controleur der grondbelasting en van 1878 tot 1889 wethouder van Assen. Zijn enige zoon, mr. Cornelis (Kees, niet Ceas) Tetrode, die uiterlijk veel op 'm leek, president van de rechtbank, bleef na de dood van z'n vader ongetrouwd en eenzaam in het grote huis achter.

George Majnard Tetrode, op een ongedateerd kranteknipstel, vermoedelijk uit de Provinciale Drentse en Asser Courant. Vrijwel zeker was hij degene die het oude klerkshuis heeft laten afbreken. Blijkens dit knipstel waren het klerkshuis en Huize Tetrode zo met elkaar verbonden geraakt, dat het laatstgenoemde pand ook wel werd aangeduid als het 'Clercqshuis' (foto-archief Drents Museum te Assen)

bronnen zwijgen erover. Overigens blijkt uit de aangehaalde notariële akten dat het klerkshuis in 1817 niet door Kymmell zelf werd bewoond, maar dat het was verhuurd aan timmerman Jan Schoenmaker. Of dat in 1821 ook nog het geval was, is onbekend.

Kymmell voldeed in 1821 zodanig snel aan zijn financiële verplichtingen ten

opzichte van Kniphorst dat het klerkshuis door de laatstgenoemde nog aan het eind van dat jaar vrij van hypotheek werd verklaard.³⁴ Kymmell kon het huis zodoende eind 1821 of in het eerste halfjaar van 1822 verkopen aan notaris A. Homan, die daarna opdracht gaf tot het bouwen van de “aanbouw”. Homan vinden wij tien jaar later nog steeds als eigenaar van beide gebouwen en bijbehorend grondgebied in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster van 1832 vermeld. Het kadastrale minuutplan uit dat jaar laat zien hoe het door Homan gebouwde Huis Tetrode en het noordwestelijk daarvan gelegen klerkshuis ten opzichte van elkaar gelegen waren.

Het Huis Tetrode heeft alle bouwkundige veranderingen in deze hoek van de Brink gelukkig overleefd. Voor het “Oude Clercqshuis” geldt dat helaas niet. De exacte datum waarop het werd afgebroken is onbekend, maar het moet vóór 1880 zijn geweest.³⁴ Vrijwel zeker gebeurde dat ten behoeve van in opdracht van de toenmalige eigenaar George Majnard Tetrode, vader van Mr. Cornelis Tetrode, gepleegde nieuwbouw. Daarmee kwam een eind aan het bestaan van waarschijnlijk het oudste ‘overheidsgebouw’ van Assen.

Noten:

1. P.Th.F.M. Boekholt e.a. (red.), *Gemeentehuisen in Drenthe* (Meppel, 1991) 30.
2. B. Jonker, Assen. *Bevolking rond 1800* (Assen, 1992) 248, noot 3.
3. Vriendelijke mededeling van de heer A. Radelaar van het Bureau Monumentenzorg van de Provincie Drenthe.
4. Zie voor deze kaarten respectievelijk Rijksarchief in Drenthe (RAD), Oude Staten Archieven (OSA), inv.nr. 1552 en Topografische Atlas, inv.nr. 105.
5. F.R.H. Smit, *Bestuursinstellingen en ambtenaren van de landschap Drenthe 1600 tot 1750* (Assen, 1984) 127, 128.
6. De door ons geraadpleegde instructie dateert van ca. 1757 en is dus van later datum, maar de inhoud van het hier bedoelde artikel vier zal niet noemenswaardig hebben afgeweken. In 1799 was deze bepaling zelfs neergelegd in het eerste artikel van de in dat jaar opgestelde nieuwe instructie voor de klerk. RAD, OSA, inv.nr. 778, deel 3, fol. 136ro-142ro, 245ro-249vo.

7. J.E. Ennik, *De Nederzetting Assen. Ontwikkeling tot 1700* (Assen, 1984) 52 (nr. 2) en 54 (nr. 8); RAD, OSA, inv.nr. 6, deel 4, fol. 14ro-vo.
8. Ennik, *De Nederzetting*, 80, 92, 93; J. Bos e.a. (red.), *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners* (Meppel, 1989) 274.
9. RAD, OSA, inv.nr. 6, deel 6, fol. 50vo, 56ro en inv.nr. 10, fol. 45ro-vo; Ennik, *De Nederzetting*, 303.
10. RAD, OSA, inv.nr. 6, deel 10 fol. 111vo, 207vo; deel 12, fol. 226ro; deel 15, fol. 106vo-107ro; deel 16, fol. 109vo-112ro; deel 17, fol. 8vo-9ro.; inv.nr. 14, deel 23, fol. 100vo;
11. *Ibidem*, inv.nr. 116, deel 1, fol. 2ro en 139vo, no.4; inv.nr. 778, deel 3, fol. 43ro.
12. *Ibidem*, inv.nr. 127, fol. 63vo-64ro en 69ro-72vo.
13. *Nederland's Patriciaat*, 67 (1983) 151, B IVb.
14. RAD, OSA, inv.nr. 167, deel 9, folio 228vo.
15. *Ibidem*, inv.nr. 116, deel 1, folio 258ro, no.11.
16. Zie voor Wolvendijk Jonker, *Assen*, 114, huisnr. 49.
17. RAD, OSA, inv.nr. 1085; inv.nr. 1779, rekening 1800, fol. 13vo; rekening 1801, fol. 13vo; rekening 1802, fol. 3 ro., 13vo en de inliggende "Nota weegens restanten", waarin no. 6.
18. Bij de Staatsregeling van 1798 waren alle geldmiddelen, "hetzij dezelve bestaan in belastingen, hetzij in bezittingen", waarvan de inkomsten tot dan ten voordele waren gekomen van de Landschap Drenthe, tot nationale inkomsten en bezittingen verklaard. Alhoewel de rentambten van Assen, Dikninge en de Domeinen bleven functioneren als voorheen, werden de daaronder ressorterende onroerende goederen vervolgens onder één noemer aangemerkt als Domeingoederen.
19. RAD, OSA, inv.nr. 146, deel 4, fol. 128vo-130ro; deel 5, fol. 42vo-44ro, 143vo-145ro en deel 8, fol. 38vo-41ro, 43ro-45ro en 102vo-107vo. Hier worden 15 te verkopen kavels opgevoerd. In de lijst in RAD, OSA, inv.nr. 612a betreft het 39 kavels, waarvan het klerkshuis no. 39. De uitvoerige beschrijving van het perceel in laatstbedoelde lijst is afgedrukt in Jonker, *Assen*, 248, onder 'Het perceel'.
20. RAD, OSA, inv.nr. 146, deel 9, fol. 3ro-4ro en 19ro-21ro; inv.nr. 612a.
21. Zie de aantekening onder perceel 38 in de lijst welke zich bevindt in RAD, OSA, inv.nr. 612a.
22. RAD, OSA, inv.nr. 149, fol. 144vo en inv.nr. 614.
23. RAD, Archieven van de Etstoel (Etstoel), inv.nr. 65, 26 november 1802.
24. Dit blijkt onder meer uit de akte van aanstelling van zijn opvolger als secretaris van de Etstoel in 1805, Mr. J.H. Willinge. Zie RAD, Etstoel, inv.nr. 60, fol. 29ro.
25. Rijksarchief in Overijssel (RAO), Statenarchief, inv.nr. 5875, 14 (16) december 1801.
26. RAD, OSA, inv.nr. 1813, fol. 22vo-23ro. De deskundige werd Dirk Sweris, stadsbouwmeester van Zwolle, die concludeerde dat het huis zich "in een allerslegste staat" bevond en beter kon worden afgebroken dan gerepareerd. Zie voor zijn uitvoerige rapport van 25 maart 1803 RAO, Statenarchief, inv.nr. 5877.
27. Jonker, *Assen*, 94. Zie ook 'De eerste 'huisplaatsen' aan de Vaart', in: *De vaart in Assen*, uitgave t.g.v. de Open Monumentendag 1989 (Assen, 1989) 10-13.
28. RAO, Statenarchief, inv.nr. 5877, 29 maart (4 april) 1803.
29. *Ibidem*, 16 juni 1803 en 1 juli 1803 (later voorzien van de datering 9 december 1803).
30. Zie hierover Ennik, *De Nederzetting*, 80.
31. De geïnteresseerde lezer kan op deze kwestie nalezen RAD, OSA, inv.nr. 1449, 15 mei 1807, no. 1; inv.nr. 1450, deel 5, fol. 77ro-78ro, 243vo-245ro, 265ro-vo en 268ro; inv.nr. 1451(2), litt. B, nrs. 43 en 77; inv.nr. 1452, deel B, fol. 65vo-67ro en 134vo-135vo en inv.nr. 1456, "Opgave van de administratie betreffende het beheer van de Domeinen in de landschap Drenthe over de maand februari 1807".
32. K. Kroezen, 'Hofstede, Petrus (1755-1839)' in: J. Bos en W. Foorthuis (red.), *Drentse biografieën 3* (Meppel/Amsterdam, 1991) 64; G.C. Helbers, 'Het ontvangershuis. Voormalig Prinsenhof van Assen II' in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* (1959) 231, 231 en 235, noot 2.
33. RAD, respectievelijk archief notaris S. Gramata te Assen, minuten 1817, akte nr. 2 en archief notaris J. Tonckens te Westervelde (Norg), minuten 1821, akte nr. 51. Zie voor J.A.R. Kymmell *Nederland's Patriciaat*, 38 (1952) 194, 195.
34. RAD, archief notaris M. Schukking te Assen, minuten 1821, akte nr. 165.
35. Het huis komt namelijk nog wel voor op het kadastrale minuutplan uit 1832, maar niet meer op de omstreeks 1880 in verband met de herziening van de grondbelasting vervaardigde kaart. RAD, archivalia van het Kadaster in de provincie Drenthe 1813-1931 (1946), inv.nr. 67 (perceelnr. 468) en archieven van instanties belast met de schattingen voor de grondbelasting in Drenthe 1815-1963, inv.nr. 173, blad 68 (perceelnr. 1573).

vele andere plaatsen floreerde, in een stad als Assen niet mocht ontbreken.⁴ Jolles c.s. hoopten zo'n zwembad door het uitgeven van aandelen à f 50,- te kunnen realiseren. Om de deelname financieel aantrekkelijk te maken, werd 25 procent reductie op de prijs van een abonnementskaart voor een gezinshoofd in het vooruitzicht gesteld.

Het zwembad werd geprojecteerd bij het Noord-Willemskanaal, even voorbij Sluis 1 (de voormalige sluis bij de Sluisstraat) op het land van Mr. C.L. Kniphorst. Er zou een bassin gegraven kunnen worden, waarbij het water dat vrijkwam bij het schutten van de schepen via een duiker in het bad zou kunnen lopen. Aan de andere zijde van het bad kon het via een andere duiker weer afvloeien in het lagere pand van het kanaal. Het was bepaald onplezierig voor de initiatiefnemers dat slechts 24 personen kwamen opdagen toen ze hun plannen ontvouwd. In februari 1883 was alle hoop dat Assen bij Sluis 1 een zweminrichting zou krijgen, vervlogen. Ondanks alle inspanningen van de commissie - zowel persoonlijk bezoek als het zenden van een circulaire - bleef de deelname te gering en restte de commissie niets anders dan het bijltje erbij neer te leggen.⁵

De Eerste Asser Zweminrichting

Grondleggers van de Eerste Asser Zweminrichting aan het Anreperdiepje bij de Beilerweg waren in 1890 de HBS-leraar H.W. Sanders en het raadslid Mr. A. ten Oever. Het benodigde terrein was door Jhr. D. van der Wijck gratis ter beschikking gesteld, terwijl men het geld bij elkaar wist te brengen door de uitgifte van aandelen. Er kwam een badhuisje en het dagelijks toezicht werd in handen gesteld van de tamboer Mulder, die een geoefend zwemmer was. Om de zedeloosheid in te dammen, stelde de inrichting eventueel handdoeken en zwembroeken ter beschikking. Helaas voor de initiatiefnemers liet het weer dat eerste jaar veel te wensen over en kon er slechts 49 dagen gebruik van worden gemaakt. Men verkocht slechts 562 kaartjes à f 0,10.⁶

Ook in de jaren die erop volgden, bleef het bad een noodlijdend bestaan leiden

door het tegenvallende bezoek en het slechte onderhoud. In 1902 verleende de gemeente tegen beter weten in een eenmalige subsidie van f 50,- om deze vicieuze cirkel te doorbreken. B en W waren namelijk van mening dat het bad niet in een plaatselijke behoefte voorzag. Het bad lag te ver van de stad om veel bezoekers te trekken, de inrichting was primitief en erger nog was dat bij aanhoudende warmte het weinige nog stromende water van het Anreperdiepje niet geschikt was de nodige verfrissing te brengen. In maart 1907 richtte het bestuur van het bad zich voor de laatste keer tot B en W om de inmiddels treurige toestand waarin het bad verkeerde, te verbeteren.⁷ Het mocht niet baten.

Plannen voor een nieuw zwembad

Een jaar eerder waren al plannen van een groot aantal zwemliefhebbers bekendgemaakt om een zwembad aan te leggen aan het Noord-Willemskanaal bij de voormalige ijzergieterij. Het raadslid R. Hunse stelde de raad in oktober 1906 voor het niet aan het particulier initiatief over te laten, dat tot nu toe steeds had gefaald. Volgens hem moest het een gemeentelijke bad- en zweminrichting worden.⁸ B en W vonden de voorgestelde plaats uit hygiënisch oogpunt af te raden, maar de voorstanders van de zwembadplannen stelden dat vele Assenaren er al jaren zwommen en dat het dus wel zou meevallen. Uit onderzoek door de inspecteur voor de Volksgezondheid bleek dat het water in het kanaal tussen Sluis 1 en Sluis 2 in twee dagen tijd werd ververst. Het was dus stromend water en daarom als badwater geschikt te achten. Wel wees de inspecteur op de verontreiniging met gier, dat uit de gemeentelijke mestplaats bij de Venestraat via een duiker in het kanaal kwam. De uiteindelijke reden voor B en W om niet enthousiast te zijn, waren de financiën. Wanneer er een beter plan werd ingediend en de exploitatie door particulieren ter hand werd genomen, zouden ze wellicht een subsidie verlenen. Een gemeentelijk bad zag het college wegens de hoge kosten niet zitten en na een lange discussie ging de raad hiermee in het voorjaar van 1908 met acht tegen zeven stemmen akkoord.⁹

De 'zwempret' bij de Drie Paaltjes achter in het Asserbos bestond uit niet meer dan bootjebaden in een veredelde sloot (collectie Gemeentearchief Assen)

In 1913 werd het oude plan nog een keer van stal gehaald door het bestuur van de Drentse Sportvereniging, die de gemeente prompt om een bijdrage vroeg. Uiteindelijk stelden B en W voor om een subsidie in de rentekosten te verlenen tot 3,5 procent. Voorwaarden waren dat er gelegenheid zou komen tot het nemen van goedkope volks- en schoolbaden, dat er namens de gemeente een waarnemer in het bestuur zou plaatsnemen en dat de gemeente het recht van eerste koop kreeg. Na een ellenlange discussie aanvaardde de raad dit voorstel.¹⁰ Twee jaar later sprak het raadslid Walstra echter van de lijdensweg met de zweminrichting, want opnieuw was het particulier initiatief een fiasco geworden. Even werd nog geprobeerd om er een gemeentelijke zweminrichting van te maken, maar uiteindelijk was de raad het in juni 1917 met B en W eens dat het beter was de plannen aan te houden tot de omstandigheden verbeterd zouden zijn.¹¹ Buiten de Nederlandse grens woedde immers de Eerste Wereldoorlog.

Alles mag...

De perikelen rond het zwembad deden een Assenaar in 1925 verzuchten: "Zwemmen, het is een woord dat in Assen vergeten is, het is haast niet meer te vervoegen."¹² Een echt zwembad mocht Assen dan weliswaar niet hebben, gezwommen werd er in de jaren twintig op een groot aantal plaatsen in en rond de stad. Met name in het Noord-Willemskanaal waren op mooie zomeravonden minstens honderd zwemmers actief. Als kind kon je pootjebaden bij de Drie Paaltjes achter in het Asserbos, ten zuiden van de Roldertorenlaan, bij het houten bruggetje over de Stadsbroekloop.¹³ Dan was er nog de Oude Vijver, waar elk jaar de zendingsfeesten plaatsvonden: "Dan vlijt zich de heilbegerige schare onder 't geboomte en hun houding geeft stof tot lof en eer."¹⁴ Over de grote schare bezoekers die op warme dagen de vijver in bezit nam, oordeelde menigeen in juli 1921 echter heel anders. De vijver werd herschapen tot badplaats, met overal in het

gras groepjes mensen, spelende kinderen en moeders met kinderwagens. Het was schande en de politie zou moeten ingrijpen... De mensen in het gras was overigens nauwelijks een verwijt te maken, want de gemeente had juist daags van tevoren de banken geteerd!¹⁵

Hans Seidel schrijft over het zwemmen in zijn jeugd over het restant van het vroegere Weiersloopje, dat dwars door Assen liep. Het stroompje werd doorsneden door het Noord-Willemskanaal en aan de overkant was het een meter of drie breed en 50 centimeter diep. De bodem bestond uit geel zand en was mooi hard. Toen Seidel wat ouder werd, ging hij in Pittelo's kolkje zwemmen.¹⁶ Dit stukje water aan het eind van de Langedijk was overigens ook de officiële zwemplaats voor het garnizoen, waarvoor de garnizoenscommandant elk jaar toestemming vroeg aan het gemeentebestuur.¹⁷ Ook het Asservaartje (de Asserwijk) was in trek als zwemgelegenheid en in mindere mate de Zaagmolensloot, omdat je daar de kans liep in een stuk glas te trappen.¹⁸

Steeds weer zag je in Assen onder het motto 'Alles mag' zwemmers ongeneeerd verfrissing zoeken op plaatsen waar dat ongewenst was en waar het bij voorbijgangers en omwonenden ergernis opwekte. Zo waren er ernstige klachten over het ge-

mengde baden in het zogenaamde Muldersveentje, een diepe en tamelijk smerige plas, ingesloten door de Ericastraat, de Violenstraat, de Resedastraat en de Dahliastraat. Aanvankelijk kwamen er een paar jongens pootjebaden, doch weldra gingen alle kleren uit en kregen ze in het vieze nat gezelschap van meisjes en volwassen mannen. Voor de omwonenden was het geen gezicht, al die bloteriken voor hun deur. Omdat het formeel verboden was op een afstand van minder dan 200 meter van openbare wegen of huizen te baden zonder zwembroek werd het tijd dat de politie er een eind aan zou maken, vond men.¹⁹

In de omgeving was overigens wel degelijk goed zwemwater te vinden, zoals bij Loon rechtsaf in het Deurzerdiepje en aan de weg naar Rolde bij het Amerdiepje. In het laatste diepje hadden de Roldenaren op ongeveer 600 meter van de plaats waar het samenkomt met het Anreperdiepje, een zwembad aangelegd. Om geen aanstoot te geven, was het vanaf de weg Deurze-Eleveld aan het zicht onttrokken door een wal. Het bad had een strandje met kleedhokjes en een kiosk. Veel Asser jeugd ging hierheen.²⁰

Het eerste 'echte' zwembad

Ondertussen was de gemeente Assen begonnen met het ontwikkelen van groot-

Zwembad sportpark Broeklaan, op een ansichtkaart uit circa 1935. Voorzien van een andere lucht, gaf de firma J.F. Le Roux uit Assen deze kaart later opnieuw uit, nu met op de achterzijde de aanduiding 'echte foto' (collectie Gemeentearchief Assen)

scheepse - volgens sommigen te dure - plannen voor de aanleg van een sportterrein annex bad- en zweminrichting in het Stadsbroek ten westen van het Asserbos. Toen deze plannen te lang op zich lieten wachten, kwamen op 9 maart 1922 enige Asser notabelen bijeen om te komen tot de oprichting van de Zwem Vereniging Assen (ZVA), met als doel om zelf een zwembad te stichten. Men had weliswaar meegedacht in de plannen van de gemeente, maar was het lange wachten beu.²¹ Bovendien zag de vereniging de plaats van het bad niet zitten. Zelf had de ZVA voorkeur voor een locatie aan het Deurzerdiepje. Men kocht er op een gegeven moment zelfs een stukje grond voor f 1500,-. Waarschijnlijk tegen beter weten in, vroeg men de gemeente om subsidie. Vervolgens werd het stil rond de plannen van de ZVA. De notulist zweeg erover tot 1929, toen de N.V. Sportpark werd opgericht.

Gedurende de jaren twintig hadden de plannen voor de N.V. Sportpark steeds vastere vorm gekregen. In 1929 nam de gemeente er zelf een meerderheidsbelang in. De N.V. liet de aanleg van het sportpark en het zwembad uitvoeren als werkverschaffingsproject, waarbij het rijk 70 procent van de kosten bijdroeg. De watervoorziening voor het bad leek in de voorbereiding lange tijd voor problemen te zorgen, maar werd opgelost door het aanboren van een wel op 80 meter diepte. De plaats werd bepaald door een wichelroedeloper.²² Om het water te kunnen ontijzeren en vooral om het te kunnen opwarmen, werd naast het bassin een vijver gegraven.

Op de eerste dag dat het bad open was, stonden 's morgens 25 zwemmers klaar, hoewel het water nog geen zestien graden was... Aan het eind van die dag telde men 150 bezoekers, waaronder enkele dames. Beide seksen zwommen trouwens op verschillende tijden. De Asser Zwemvereniging stond echter het gemengd zwemmen voor en kreeg daarvoor speciale uren toegewezen. Sinds Assen zijn eerste, echte zwembad had gekregen, hield AZV zich uitsluitend met zwemmen en niet meer met zwembaden bezig. Op 5 juni 1930 werd het complex feestelijk geopend door oud-minister J.B. Kan, onder wiens minister-

schap de toezegging van de rijkssubsidie was afgekomen. Burgemeester Bothenius Lohman herinnerde er tijdens de opening aan hoe men in Assen jarenlang had gezocht "Waar kunnen we zwemmen? Schier elk plasje is voor korter of langer tijd tot een zwemplaats omgedoopt."²³ Aan die situatie was nu een eind gekomen.

Noten:

1. Gemeentearchief Assen (GAA), Notulen Burgemeesteren, juli 1818; Notulen B en W, 1835, no. 615.
2. J.A.R. Kijmmel en Y. Zijlstra, *Na een eeuw 1807-1907. Gedenkschrift ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan der Gemeente Assen* (Assen, 1907) 100.
3. J.T. Battjes, 'Het Asserbos', *Asser Historisch Tijdschrift*, 3 (1993) nr. 4, 10.
4. Rijksarchief Drenthe, Collectie Gratama, inv.no. 410. De commissie bestond uit M.A.D. Jolles, Dr. A. van Hasselt, D. Bakker, Dr. J. van der Scheer Azn., R. Hunse sr, H.W. Sanders, H. Mennega en L. van der Wijk.
5. *Provinciale Drentsche en Asser Courant (PDAC)*, 31-1-1883, 9-9-1882 en 15-2-1883.
6. *PDAC*, 13-5-1891.
7. GAA, Notulen B en W, 3-6-1902 en Notulen Raad, 7-6-1902; *PDAC*, 4-3-1907.
8. GAA, Notulen B en W, 24-10-1906.
9. *Ibidem*, 5-5-1908.
10. GAA, Notulen Raad, 29-7-1913 en 22-7-1914.
11. *Ibidem*, 10-2-1916 en 28-6-1917.
12. *PDAC*, 2-3-1925.
13. *PDAC*, 18-5-1925.
14. GAA, Bibliotheek, Gids voor Assen (s.l., s.a. [plm. 1900]) en *Programma Nederlandsch Evangelisch Zondingsfeest 1895*.
15. *PDAC*, 21-7-1921.
16. Hans Seidel, *Een Asser jongen vertelt*, 85.
17. *PDAC*, 22-5-1918.
18. *PDAC*, 4-6-1902.
19. *PDAC*, 28-7-1921.
20. W. Houtman, 'Recreatie en toerisme' in: P. Brood e.a. (red.), *Geschiedenis van Rolde* (Meppel/Amsterdam, 1993) 321.
21. GAA, Notulen Raad, 15-6-1921; *PDAC*, 9-3-1922. Het eerste bestuur van ZVA bestond uit Jhr. Calkoen, Mej. Schreuder, Mevr. Van Lier Lels en de heren Van Buiten, Mulder en (Linthorst?) Homan. De naam werd later veranderd in Asser Zwemvereniging (AZV). Tegenwoordig heet de vereniging Aqua '68.
22. *PDAC*, 6-6-1930.
23. *PDAC*, 28-5-1930.

B.W.F. Walthaus

Herinneringen aan het Assen van voor de oorlog (1)

Barend Walthaus werd in 1921 geboren als zoon van een kruidenier op de hoek van de Molenstraat en het Kanaal. Tot z'n achttiende bleef hij in Assen wonen. Later zou hij de journalistiek in gaan, het grootste deel van zijn loopbaan bij het Nieuwsblad van het Noorden. Na zijn pensionering begon Walthaus zijn jeugdherinneringen op papier te zetten. Een aantal ervan zullen we in het Asser Historisch Tijdschrift publiceren. Hier volgt het eerste deel, waarbij hij ons meeneemt door de Molenstraat van zijn jeugd.

De Molenstraat stelt zich voor...

De Molenstraat uit mijn jeugd begon op de hoek van de Varkensmarkt en Oudestraat en liep over het Noord-Willemskanaal helemaal door tot wat we toen de Zandgaten noemden. Aan het begin had je vanaf de Varkensmarkt gerekend links bakker Mulder, waar je 's avonds de kakkerlakken in de warmte van de bakkerij kon horen tjilpen. Verderop schoenmaker

De Groot, het schildersbedrijf Voogd, de antiekwinkel van Jobing, de boekbinderij van Wiebe Dekker (een aantal meters van de weg af), de meubelhandel van Tissing, die ook verhuizer was, kantoorboekhandel Van der Kuyl, de graanhandel van Van Dijken, steenhouwerij Engberts, drankenhandel Van Staveren, bakker Stoker op de hoek van de Molendwarsstraat, daarna groenteboer Ruben en het kruidenierswinkeltje van Juffrouw Bolt.

Dan de rechterkant van de straat. Om te beginnen de Gereformeerde kerk van de felle dominee Bos, dan kleermaker Westerhof, de elektriciën Schuil, een aannemersbedrijf waarvan me de naam is ontschoten, de lompen- en oude metalenhandel van De Jong, de loodgieters- en elektriciteitswinkel van Schuil en Van Midden, de kruidenierszaak van juffrouw Buning en tenslotte bij de brug de kruidenierswinkel van mijn ouders.

U ziet het, de Molenstraat was in die tijd

Gezicht in de Molenstraat, met rechts de Gereformeerde kerk (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Bakkerij Mulder aan de Molenstraat, nummer 1. Midden op de foto dochter Jantje Mulder (1895-1982), rechts dienstbode Coba Bruins (fotoarchief Drents Museum te Assen)

rijk voorzien van kruidenierszaken. Specifieke vakkennis had je er niet voor nodig. Een vetpot was het niet; een kruidenier had een kleine, versnipperde omzet en een lage winstmarge. Vooral in de crisisjaren 'vluchtten' er nogal wat werklozen naar de handel in kruidenierswaren...

Laten we nog even over de brug kijken. Links de boerderij van de twee gebroeders Drenthen als meest markante plek. Rechts de kolen- en turfhandel van Bloemsma en daarnaast kwam je via een langzaam hellend pad bij de molen van Smid. Een paar honderd meter verder had je nog de bakkerij van Nicolai en dan had je het wat

de neringdoenden betreft wel gehad.

Over de gebroeders Drenthen gesproken. Ze waren beiden ongetrouwd en werden verzorgd door hun eveneens ongetrouwde zuster. Hardwerkende mensen. Ze hadden een boerenbedrijf met koeien en bouwland bij de TT-baan achter het Asserbos en bij hun huis bij de Molenwegsebrug een houtbedrijf. De broers werkten van de vroege ochtend tot de late avond. Als kind werd ik vaak om een uur of vijf 's morgens gewekt door de zaagmachine van de gebroeders, die dan begonnen hout op maat te zagen. Dat kon toen nog, zonder dat de buurt in opstand kwam...

Bij de brug maakte de Molenstraat vanuit de stad gezien een knik naar links. Schuin naar rechts liep een zandpad naar wat huizen verderop en naar wat wij tegenwoordig volkstuinten zouden noemen. Aan het pad lag de opslagplaats van de houtstek van Vissinga, het pakhuis van Iompenboer De Jong van voor uit de

straat en - als kind het meest interessant - de sigarenmakerij van Hogenbirk, één van de vele in Assen toen.

Het pad van keihard zand was een ideale speelplaats voor kinderen. Als voetbalveld bijvoorbeeld. Ik heb er menigmaal als keepertje gestaan in een doel gemarkeerd door twee truien. En met Pasen had je er 'neutie-riegeln'. Met een mes werd in het zand een lijn met dwarslijnen gezet waar de noten en de kwartjes, dubbeltjes, stuivers en centen op geplaatst werden. Wij kinderen keken toe en met ons drommen mensen die er elk jaar weer op af kwamen om de verhitte spelers aan te moedigen.

Jan Willem Okken

Het hunebed te Loon

De lotgevallen van Assens oudste monument sedert 1809

Mr. Petrus Hofstede, de eerste Gouverneur van Drenthe (1814-1831), was zeer geïnteresseerd in de geschiedenis. Bij circulaire van 6 november 1818 verzocht hij de gemeentebesturen in zijn provincie aan hem verslag te doen van alle in hun gemeenten aanwezige oudheden. Op 28 december reageerde Mr. Sibrand Gratama, één van de drie burgemeesters van Assen. Volgens hem telde zijn gemeente drie oudheidkundige objecten, waarvan het hunebed te Loon het belangrijkste was:

“De plaats door hetzelfde beslagen en welke direct aan den weg (van Loon naar Zuidlaren) grenst, heeft eene lengte van ongeveer 60 en eene breedte van 40 voeten. Het voormelde voorwerp heeft een heuvelachtigen vorm, langwerpig rond en verheft zich ongeveer 10 voeten boven den grond. Het onderscheidt zich van anderen door onregelmatigheid, heeft het meeste overeenkomst met dat te Ballo, is, volgens de mededeeling aan ons gegeven, geopend geweest op sommige plaatsen en daardoor, schoon weinig, van gedaante veranderd. De steenen, voor zoo verre die

*ontbloomt door ons zijn gevonden, maken een getal van 20 uit, de grootste derzelve hebben eene dikte van 8 voeten.”*¹

De door Gratama genoemde ‘opening’ van dit hunebed (later officieel aangeduid als D15) betrof waarschijnlijk het rond 1809 uitgevoerde onderzoek door Mr. Johannes Hofstede. Deze broer van Gouverneur Hofstede was onder andere ontvanger-generaal van Drenthe en vanaf 1803 ontvanger van de grondschattingen en rantsoenen. Vanaf 1811 was hij inspecteur der belastingen in het arrondissement Assen. Hij kan vanaf 1809 bovendien worden beschouwd als officieel archeoloog van het departement Drenthe, mede door financiële steun van koning Lodewijk Napoleon. In die hoedanigheid verrichtte hij onderzoek bij hunebedden te Eext, Zeijen, Emmen en dus ook bij Loon.²

Net als de meeste andere Drentse hunebedden werd dat van Loon destijds vrij algemeen beschouwd als eigendom van het plaatselijke markegenootschap. Toen in de decennia daarna veel marken volledig

Het hunebed van Loon op een foto uit de jaren vijftig. Links op de achtergrond loopt de spoorlijn Assen-Groningen (fotoarchief Drents Museum te Assen)

Na de tweede overdracht aan de provincie werd om het hunebed "een deugdelijk, doch onkostbaar hekwerk" geplaatst, zoals op deze foto uit het begin van deze eeuw is te zien. Tevens werd toen de paal links op deze foto geplaatst met het opschrift 'Provinciaal eigendom'. De toestand van het momument was in die tijd duidelijk veel slechter dan tegenwoordig, zoals ook blijkt uit vergelijking met de vorige afbeelding (fotoarchief Drents Museum te Assen)

gescheiden werden, werden nogal wat hunebedden geschonken aan het provinciaal bestuur. In 1847 bijvoorbeeld betrof dat de hunebedden te Balloo (D16), Exloo-Zuid (D31), Emmen-Noord (D41) en Emmerdennen (D45).³ Een jaar later volgde dat te Loon. In het kader van de Looner markescheiding werd bij markesluit van 24 oktober 1848 onder andere bepaald "dat het in deze markte gelegen Hunebed met eenige daarbij of rondom gelegen grond, aan de provincie ten geschenke zal worden aangeboden, met uitnoodiging tevens van Heeren Gedeputeerde Staten, hetzelfde van eene behoorlijke afsluiting, door middel van een sloot of een omheining te voorzien." Dit besluit werd geregistreerd te Assen op 4 juli 1849 en overgeschreven "ten kantore van hypotheken" - dus bij het Kadaster - op 5 juli 1849. Deze datum kan juridisch gezien worden als het tijdstip van overdracht.⁴

In de daaropvolgende circa 20 jaar veranderde er in de praktijk echter niets. De provincie liet op geen enkele manier

blijken eigenaar van het archeologische object te zijn, noch door bijvoorbeeld het plaatsen van een bordje met de tekst "P(rovinciaal) E(igendom)", noch door het aanbrengen van een sloot of omheining ter afbakening. Ook in de provinciale archieven wordt het Looner hunebed niet genoemd als eigendom van de provincie Drenthe. Men kan dus stellen, dat het markesluit in de praktijk onuitgevoerd bleef. Een vergelijkbare ontwikkeling deed zich overigens voor bij de overdracht van een groot aantal andere hunebedden, waaronder dat van Balloo.⁵

Deze lakse houding van de provinciale overheid kan een gevolg zijn geweest van onverschilligheid, dan wel onbekendheid met deze materie, met als uitdrukkelijke uitzondering de zeer alerte archivaris J.S. Magnin. Ook is het mogelijk dat het college van Gedeputeerde Staten het te druk had met de gevolgen van de ingrijpende staatkundige wijzigingen in deze jaren. De beperkte omvang van het provinciale 'ambtenarenapparaat' en de geringe

De Assenaar Lucas Oldenhuis Gratama (1815-1887). Het was met name aan hem te danken dat de belangstelling voor de Drentse hunebedden sterk toenam. De door hem gestimuleerde 'restauraties' stuitten gaandeweg echter op steeds meer kritiek (fotoarchief Drents Museum te Assen)

geldbedragen die men voor de verwerving en het onderhoud van oudheidkundige voorwerpen kon besteden, kunnen eveneens een rol hebben gespeeld. Tenslotte kan de jarenlange woordenstrijd over de juridische status van de megalieten, gevoerd op nogal academisch-theoretisch niveau, een verlamdend effect hebben gehad op de verwerving van de in Drenthe gelegen hunebedden.

De tweede overdracht

In de loop van de jaren zestig van de negentiende eeuw vond er evenwel een mentaliteitsverandering plaats op het gebied van de 'archeologische monumentenzorg'. Dit is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de activiteiten en publikaties van de rechter en politicus Mr. L. Oldenhuis Gratama. Met zijn in 1868 gepubliceerde *Open brief aan het college van Gedeputeerde Staten van Drenthe, over de zorg en het behoud der hunebedden, naar*

aanleiding der beraadslagingen over dat onderwerp in de Vergadering van Provinciale Staten van Drenthe van november 1867 wist hij te bereiken dat een groot deel van de staatkundige en wetenschappelijke bevolking van Nederland zich ging inzetten voor het behoud der hunebedden. Mede daardoor machtigde Minister van Binnenlandse Zaken Mr. C.L. Fock Gedeputeerde Staten van Drenthe in april 1869 om 2.000 gulden te besteden voor de aankoop van hunebedden voor het Rijk. In de daaropvolgende vier jaar zouden bijna alle hunebedden overgaan in handen van de provinciale, dan wel Rijksoverheid.⁶

Aldus kwam in het voorjaar van 1869 ook het hunebed te Loon opnieuw aan de orde. Op 19 mei kreeg de nieuwe provinciaal archivaris van Drenthe, G.R.W. Kymmell, opdracht van Gedeputeerde Staten er zorg voor te dragen dat dit hunebed nu daadwerkelijk aan de provincie zou worden overgedragen. Ruim een week later kon Kymmell reeds een door de volmachten van het markegenootschap van Loon getekende onderhandse akte overleggen, waarin het hunebed met enige grond aan de provincie werd geschonken.⁷ Binnen 20 jaar werd dit hunebed dus tweemaal overgedragen... Gedeputeerde Staten waren nu echter wel enthousiast over de schenking, zoals duidelijk werd uit hun schrijven aan Provinciale Staten: "Bij ons bestaat niet alleen geene bedenking tegen het aanvaarden dier schenking, maar integendeel alle reden, om daartoe zoodra nu gelijk over te gaan". Zij stelden dan ook voor om, uiteraard onder goedkeuring des Konings, te besluiten de schenking van het hunebed te aanvaarden. Tijdens hun zomervergadering op 8 juli 1869 gingen de Statenleden hier unaniem mee akkoord.⁸ Op 26 juli volgde de koninklijke goedkeuring.

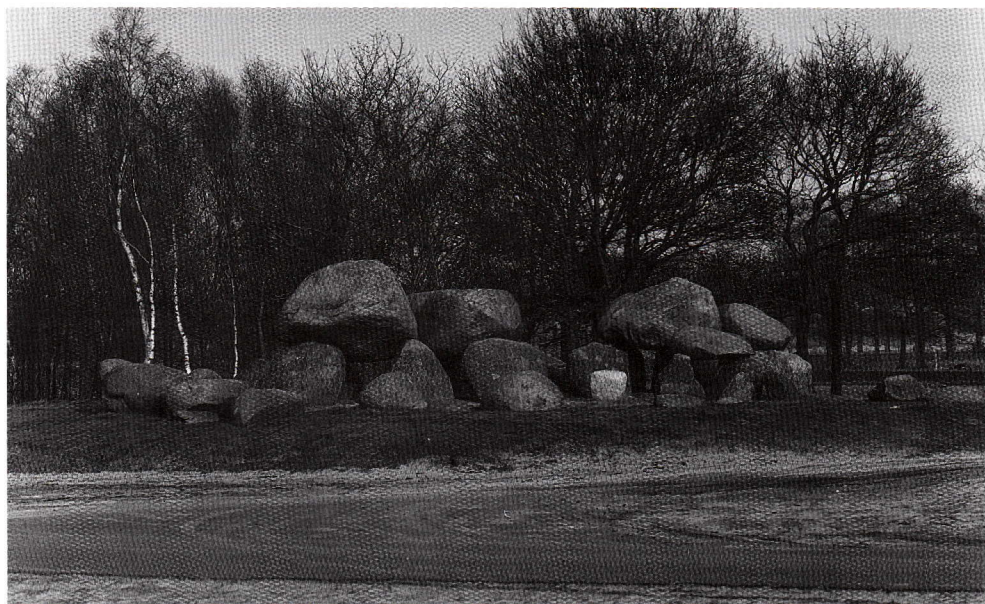
De akte van schenking werd op 26 augustus 1869 verleden voor de Asser notaris Mr. H. van Lier. Als volmachten van de markegenoten van Loon traden J. Smeenge jr. en R. Hingstman op, beide van beroep landbouwer en wonend te Loon. Zij handelden nog steeds op grond van het door die markegenoten in 1848 genomen besluit. Smeenge en Hingstman verklaar-

den “te schenken en in vollen eigendom om niet aftestaan en over te dragen aan de provincie Drenthe: Het hunebed, gelegen in de Marke van Loon, gemeente Assen, met den daaronder en bij of omgelegen grond, in gemeente Assen kadastraal bekend in sectie L, nummer 375, groot vijf ares of vierkante roeden en 2 centiares of vierkante ellen”. Ook aanwezig bij deze gelegenheid was uiteraard Kymmell, “archivaris van de provincie Drenthe, en commies bij provinciaal Gouvernement van Drenthe”, wonend te Assen, als speciaal gemachtigde van het college van Gedeputeerde Staten.⁹ En zo werd het hunebed van Loon voor de tweede maal provinciaal eigendom.

Spoedig na de overdracht zorgde de provincie ervoor dat aan de tweede voorwaarde uit de notariële akte werd voldaan. In het voorjaar van 1870 kon namelijk worden geconstateerd dat het hunebed door middel van “een deugdelijk, doch onkostbaar hekwerk” was afgescheiden van de aangrenzende landerijen en wegen. Bovendien stond aan de weg een bord met de vermelding dat het provinciaal eigendom was.

De ‘restauratie’

Een half jaar na de overdracht, in maart en april 1870, werd in opdracht en in aanwezigheid van Commissaris des Konings Gregory dit graf van het Trechterbeker-volk van het erop en rondom aanwezige zand en keistenen ontdaan, om daarna te worden ‘opgeknapt’. Hierbij constateerde men dat het hunebed in het midden was geschonden en in een vroeger stadium onderzocht. Men werd hier kennelijk geconfronteerd met de eerder genoemde naspeuringen door Johannes Hofstede. De dekstenen bleken verschoven te zijn, de kransstenen waren aan de zuidzijde uit hun verband geraakt en één zijsteen lag geheel omver. Bij de ‘ontgraving’, die zonder aanwezigheid van professionele archeologen plaatsvond, werden onder andere een urn en fragmenten en scherven van aardewerk en van twee andere urnen aangetroffen, waarvan, aldus Oldenhuis Gratama, “sommigen met ruwe versieringen”. Daarnaast werden nog een kannetje en pijpestelen gevonden. Die pijpestelen waren ongetwijfeld afkomstig van een eerdere generatie onderzoekers.¹⁰

Het hunebed van Loon op een foto uit januari 1977. In het kader van de ruilverkaveling bij de Looner es werden onder andere een verharde landbouwweg en een parkeerplaats aangelegd (foto-archief Drents Museum te Assen)

Het afgraven van de tot dat moment nog vrijwel geheel intacte heuvel over het Looner hunebed had waarschijnlijk te maken met de toentertijd dominerende overtuiging dat in ieder geval de grote hunebedden oorspronkelijk niet met zand waren bedekt. Dit zou slechts het gevolg zijn van jarenlange zandverstuivingen. Deze overtuiging was gebaseerd op de theorieën van N. Westendorp, predikant en enthousiast amateur-oudheidkundige uit Losdorp.¹¹ Ook andere hunebedden werden zo 'gerestaureerd' na verwerving door de overheid, onder andere D43 te Schimmeres-Emmen (1869), D3-D4 te Midlaren, D41 te Emmen-Noord (1870), D18 te Rolde (1873) en D2 te Westervelde (1873).¹²

Hunebedden in Drenthe zwaar beschadigd

Drenthe is in het bezit van 54 hunebedden, verspreid over de gehele provincie. Door de jaren heen is er weinig aan gedaan en zodoende maakten deze monumenten uit Drenthe's grijze verleden een verwaarloosde indruk. Het provinciaal bestuur van Drenthe heeft enige jaren geleden besloten hierin verbetering te brengen. De hiervoor bestemde diensten zorgden er voor dat alle hunebedden in de oorspronkelijke staat werden gebracht.

Bij het laatste onderzoek is aan het licht gekomen, dat bijv. van het provinciaal hunebed te Loon (bij Assen) de zware deksteen van de zijstenen is geworpen en dat van het hunebed te Balloo de veldkei, waarop het bronzen kentekenbord is aangebracht, schuin is afgebroken en in een sloot geworpen.

Onder het hunebed van Zeyen (Vries) hebben jagers (of stropers) naar een konijn- of vossenhol gegraven. Bij een ander hunebed in Anloo werd in de grafkelder gegraven, hetgeen verzakking van de stenen tengevolge kan hebben. Een onderzoek naar dit vandalisme wordt ingesteld.

Diverse keren had ook het Looner hunebed te lijden van vandalisme. Zo meldde het Nieuwsblad van het Noorden op 20 mei 1958 dat de zware deksteen van de zijstenen was geworpen. Het zou niet de laatste beschadiging zijn.... (collectie Gemeentearchief Assen)

De 'restauratie' van het hunebed te Loon was, evenals andere, mede onder druk van de fanatieke Oldenhuis Gratama uitgevoerd. Naast wetenschappelijke nieuwsgierigheid werd zijn 'restauratiehonger' gestimuleerd door informatie over het restaureren van archeologische monumenten in Engeland. Het tragisch-komische aspect hierbij was echter dat die informatie door Oldenhuis Gratama onjuist was geïnterpreteerd: die Britse restauraties bestonden slechts op papier en niet in de realiteit! Mede om die reden ontvingen Oldenhuis Gratama en Gregory niet geringe internationale, vooral Britse kritiek op het Drentse restauratiebeleid. Tijdens een oudheidkundig congres te Stockholm in 1874, waar Oldenhuis Gratama trots had verteld over onder andere de 'restauratie' te Loon, uitte A.W. Franks, de secretaris van de Londense Society of Antiquaries, die zelf in 1871 Drenthe had bezocht, bijvoorbeeld "de wens dat de Nederlandse archeologen, die zoveel hebben gedaan voor de bescherming van de hunebedden, zich niet meer met de restauratie zullen bezighouden, die, in waarheid, niets minder is dan vernietiging".¹³ Dergelijke kritiek leidde ertoe dat de restauraties van door de overheid verworven hunebedden na ongeveer 1875 werd gestaakt.

In 1919 verscheen in opdracht van de regering een rapport over de toestand van de hunebedden in Groningen en Drenthe, geschreven door Prof.Dr. A.E. van Giffen. Het was gebaseerd op een in 1918 uitgevoerd onderzoek. Mede als gevolg van de negentiende-eeuwse 'restauratie' moest de archeoloog D15 te Loon hierin karakteriseren als zijnde "in gehavenden staat".¹⁴

Recente ontwikkelingen

Voor al in de tweede helft van de twintigste eeuw werden vrijwel alle Drentse hunebedden geconfronteerd met een serie nieuwe bedreigingen. Enkele daarvan hadden een natuurlijke oorsprong. Hierbij kan men denken aan het fenomeen van de luchtverontreiniging, met name de 'zure regen', maar bijvoorbeeld ook aan geleidelijk oprukkende boomwortels. Een ander gevaar vormden de ruilverkavelingen, waardoor het bodemarchief in de directe

Illegaal graven in de bodem van hunebedden kan eigenlijk alleen worden voorkomen door het storten van een betonvloer. Op deze foto uit 1975 tonen kinderen vondsten uit de Klok- en Trechterbekercultuur, afkomstig uit het hunebed van Loon (fotoarchief Drents Museum te Assen)

omgeving van de hunebedden zou kunnen worden aangetast. De ruilverkaveling bij de Looner es en dus bij hunebed D15 vond plaats rond 1976. Het bracht onder andere het aanleggen van een verharde landbouwweg en van een parkeerplaats met zich mee.¹⁵

Daarmee zijn we aangekomen bij de grootste moderne bedreiging voor de hunebedden, te weten de recreatie en het toerisme. Op zich hoeven geïnteresseerde bezoekers geen gevaar te betekenen voor het voortbestaan van de megalieten. Maar er zijn frequent uitwassen. Bekend zijn het traditionele klimmen op de hunebedden en het pogen om de stenen op te tillen. Dit vandalisme ging ook aan D15 niet voorbij. Zo stootten onbekenden in 1965 de poortdeksteen van zijn plaats. Daarnaast wordt er niet zelden graffiti aangebracht op de stenen of wordt er zelfs in gekrast. Ook het barbecuen in hunebedden blijkt een aan-

trekkelijk tijdverdrijf te zijn. Het graven in de bodem onder de hunebedden komt eveneens nog steeds veelvuldig voor.¹⁶

Ter bescherming tegen de steeds maar toenemende stroom van recreanten en het veelal daaraan verwante vandalisme installeerde het Ministerie van WVC in 1983 de 'Werkgroep Hunebedden', die het beheer en het behoud van de Drentse hunebedden moest begeleiden. De werkgroep selecteerde achttien hunebedden, de zogenaamde A-selectie, waarop de speciale aandacht van de toerist zal worden gericht. Hiertoe behoort ook het hunebed te Loon. De overige megalieten worden niet afgesloten voor het publiek, maar er zal in folders, bewegwijzering, faciliteiten en dergelijke bewust minder aandacht aan worden besteed. Daarnaast zullen zo'n 20 hunebedden deskundig worden gerestaureerd.¹⁷

Begin 1987 ontstond er enige commotie rondom plannen van het ingenieursbureau Oranjewoud, ontwikkeld in opdracht van het Recreatieschap Noord- en Midden-Drenthe, om bij het hunebed te Loon en bij twee andere zowaar speeltoestellen, zoals klimrekken, en picknicktafels voor dagrecreatie te plaatsen. De achterliggende gedachte was dat kinderen dan juist minder op de hunebedden zelf zouden klauteren. Deskundigen, waaronder de toenmalige hoogleraar in de prehistorie aan de Rijksuniversiteit Groningen, Prof. Dr. H.T. Waterbolk, waren hier zeer verontwaardigd over. Het plan is uiteindelijk niet gerealiseerd. Wel werden er in deze periode maatregelen getroffen bij en in D15 om het graven onder het hunebed effectief te bestrijden. Zo werd de kelder verzegeld door het aanbrengen van een betonvloer, waar overheen weer zand werd gedeponseed. Zo blijft het nog overgebleven bodemarchief in stand.¹⁸

Een andere belangrijke stap bij het behoud van D15 was de officiële aanwijzing door het Ministerie van WVC tot 'beschermd archeologisch monument' in de zomer van 1991. Deze status heeft als groot voordeel dat het voor de beheerders gemakkelijker wordt om aan geld te komen voor de instandhouding van het prehistorische

grafmonument. Het hunebed, een zogenaamd 'ganggraf', bestaat momenteel nog uit vijf dekstenen, tien zij- of draagstenen, twee sluitstenen, vier poortzijstenen, één poortdeksteen en vijftien kransstenen.¹⁹

Ter afsluiting nog enige woorden over een vreemd persbericht uit het voorjaar van 1994. Op 28 mei van dat jaar werd het hunebed van Loon bezocht door zo'n 90 deelnemers aan een excursie langs zogenaamde Leylijnen en leycentra (met veronderstelde speciale krachten) in het Drentse Noorderveld. Excursieleider W. Vleer, die hierover in 1992 een boek had geschreven, meende dat D15 te Loon een bijzonder hunebed was: er zouden jarenlang "lichten gezien" zijn. Bovendien zou de middelste steen een geneeskrachtige werking hebben: "Wanneer je er tien minuten, ook in de winter, met koude voeten opstaat, worden ze warm".²⁰ Het is voor het voortbestaan van het fraaie hunebed te Loon te hopen dat niet alle aanhangers van occulte bewegingen deze bewering van Vleer zelf proefondervindelijk zullen toetsen.

Noten:

1. L. Oldenhuis Gratama, 'Officiële verslagen omtrent oudheden in Drenthe van 1818 en 1819' in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* (NDVA) (1887) 204-205.
2. J.A. Bakker, 'Protection, acquisition, restoration and maintenance of the Dutch hunebeds since 1734: an active and often exemplary policy in Drenthe (I)' in: *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek*, XXIX (1979) 170; J.E. Ennik, 'Hofstede, Johannes (1765-1848)' in: P. Brood en W. Foorthuis (red.), *Drentse biografieën 1. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten* (Meppel/Amsterdam, 1989) 89-91.
3. Bakker, 'Protection', 153; J.W.G. Okken, 'De verhinderde verkoop van hunebedden te Rolde, 1847-1848' in: *NDVA* (1989) 76-77.
4. Vriendelijke mededeling van de heer R. Oort, medewerker van het Kadaster te Assen. Zie voor de tekst van dit markebesluit Rijksarchief in Drenthe (RAD), archief Gedeputeerde Staten (GS), verbaal van 9 juni 1869, nr. 4.
5. Okken, 'De verhinderde verkoop', 81 en noot 42.
6. J.W.G. Okken, 'Mr. L. Oldenhuis Gratama

en het behoud van de hunebedden' in: *NDVA* (1990) 66-95.

7. RAD, GS, verbaal van 9 juni 1869, nr. 4, Kymmell aan GS 28 mei 1869, nr. 22.
8. RAD, GS, verbaal van 9 juni 1869, nr. 4 en 14 juli 1869, nr. 67, met als bijlage besluit Provinciale Staten van 8 juli 1869, nr. 7.
9. Een dag na het verlijden van de notariële akte werd deze te Assen geregistreerd (27 augustus 1869, deel 87, folio 159, recto vak 6, 2 bladen, één renvooi). Op 2 september daaropvolgend werd de akte overgeschreven op het kantoor van hypotheek te Assen (in deel 342, nr. 55, dagregister, deel 26, nr. 1022). RAD, archief notaris Mr. H. van Lier te Assen, inv.nr. 12, rept.nr. 165.
10. *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 9 april 1870; L. Oldenhuis Gratama, *De hunebedden in Drenthe en aanverwante onderwerpen* (Assen, 1886) 30; R.H.J. Klok, *Hunebedden in Nederland. Zorgen voor morgen* (Haarlem, 1979) 22.
11. Bakker, 'Protection', 152 en 158-159.
12. Klok, *Hunebedden*, 22; Okken, 'Mr. L. Oldenhuis Gratama', 87-88.
13. "I put forward the wish that the Dutch archaeologists, who have done so much for the protection of the hunebeds, should not busy themselves anymore with the restoration, which, in truth, is nothing other than destruction". Bakker, 'Protection', 158 en 160 (citaat).
14. Deze of nog slechtere omschrijvingen kregen overigens bijna alle hunebedden op dat moment. Slechts één Gronings en vijftien Drentse hunebedden verkeerden volgens dat rapport in "uitnemende" dan wel "goede" staat. Klok, *Hunebedden*, 22-23.
15. *Ibidem*, 63-65 en 71.
16. *Ibidem*, 69; C. van der Veen, 'Hoe halen de hunebedden de 21e eeuw?' in: *Maandblad Drenthe* (november 1987) 184; *NRC Handelsblad*, 23 augustus 1991, Cultureel Supplement.
17. C. van der Veen, 'de hunebedden', 184-185; T. Bartelds, 'Reddingsactie voor Drentse hunebedden. Eeuwenoude grafkelders staat op instorten' in: *Kijk op het Noorden* (september 1991) 27-33.
18. H. Klomp maker en A.G. Lieuwes, *De fascinerende wereld van de hunebedbouwers* (Meppel, 1989) 41-42; Bartelds, 'Reddingsactie', 33.
19. Klok, *Hunebedden*, 24; *Nieuwsblad van het Noorden*, 20 september 1991.
20. *Nieuwsblad van het Noorden*, 1 juni 1994.

Stille getuigen

De 32ste herziene druk van Ten Brink's *Nieuwe Zakatlas van Nederland voor Sport en op Reis* vertelt dat het van Assen naar Meppel langs de provinciale weg via Beilen en Ruinen 47,5 kilometer is. Een deel van dit tracé is nog vrijwel op de meter nauwkeurig te volgen dankzij veertien witte betonnen paaltjes met een oranje kop langs de Beilerstraat, die daar min of meer bij toeval de decennia getrotseerd hebben.

Het eerste paaltje met het cijfer 6 - de eerste vijf vanaf de Brink zijn in de loop van de tijd kennelijk verdwenen - staat rechts voor de oude HBS. Het veertiende paaltje vindt u met het cijfer 9 aan de rand van het Asserbos, aan het eind van de bomenrij

voorbij de Roldertorenlaan. Dankzij de paaltjes weten we dus dat het 'front' van het Asserbos 1300 meter lang is... (Net zo goed als de NV Ten Brink Uitgeversmij te Meppel wist dat het van Assen naar hartje Meppel 47,5 kilometer was door even op het laatste paaltje te kijken!)

Doordat deze veertien paaltjes kennelijk niemand in de weg stonden, hebben we nog een kleine herinnering aan de Beilerstraat als 'belangrijke weg voor doorgaand verkeer', zoals de legenda van het oude atlasje terecht vaststelt.

tekst: Bertus Boivin
foto: Harry Cock

Inhoud

J.E. Ennik

HET OUDE CLERCQSHUIS

pagina 1

H.M. Luning

'SCHIER ELK PLASJE TOT EEN ZWEMPLAATS OMGEDOOPT'

De lange voorgeschiedenis van de Asser zwembaden

pagina 11

B.W.F. Walthaus

HERINNERINGEN AAN HET ASSEN VAN VOOR DE OORLOG (1)

pagina 16

Jan Willem Okken

HET HUNEBED TE LOON

De lotgevallen van Assens oudste monument sedert 1809

pagina 18

STILLE GETUIGEN

pagina 25

Bent u nog geen lid van de Asser Historische Vereniging? Voor f 35,- bent u een jaar lid en ontvangt u vier keer het Asser Historisch Tijdschrift gratis thuis. Schrijf een briefje naar: Asser Historische Vereniging, Antwoordnummer 53, 9400 VB Assen (Een postzegel plakken hoeft niet.)